

Vztah základních práv a soukromého práva ve vybraných státech

Marek Ivičič*

1. Úvod

Cílem tohoto článku je provést základní přehled o horizontálním působení ústavně garantovaných práv ve vybraných státech. Pokud jde o základ pojednávaného problému, tedy samotné horizontální působení práv, jež jsou zakotveny v ústavních textech, jde o působení těchto práv na vztahy, ve kterých vystupují pouze subjekty v právně rovném postavení, tedy v horizontálním směru (typicky soukromoprávní vztahy), a to na rozdíl od vztahů veřejnoprávních, ve kterých vždy na jedné straně vystupuje subjekt nadaný výkonem veřejné moci, a zúčastněné subjekty tedy nejsou v rovném postavení (tento vztah je možno označit za vertikální). Teorie týkající se uvedeného problému, jež není v České republice dosud téměř diskutován, má bohatou tradici zejména v Německu (zástupce evropského kontinentálního systému) a rovněž ve Spojených státech amerických (zástupce angloamerického právního systému). V Německu se pro tento problém vžil pojem „*Drittwirkung*“ a s nadsázkou bývá označován jako jeden z nejvýznamnějších německých vývozních artiklů z právní oblasti, neboť zejména rozhodovací praxe Spolkového ústavního soudu v této otázce ovlivnila teorii i praxi v řadě zemí nejen Evropy (Českou republiku nevyjímaje).

Pokud je dále uváděn pojem ústavně garantovaných práv, je to z toho důvodu, že hojně užívaný pojem základních práv a svobod pro nejvýznamnější práva zakotvená v ústavních textech, je užíván zejména v podmínkách kontinentálního právního systému, zatímco

například ve Spojených státech amerických se v souvislosti s právy garantovanými ústavou mluví nejčastěji o občanských či lidských právech (civil rights, human rights). Pokud je v tomto článku pojednáváno o základních právech, bude tím pro zjednodušení myšlen zároveň i onen neutrální pojem ústavně garantovaných práv.

2. Adresáti základních práv

Řešením pojednávaného problému je zejména zodpovězení jedné ze základních otázek dogmatiky základních práv, kdo je adresátem těchto práv, tedy subjektem, kterého tato práva zavazují a ukládají mu povinnosti (na rozdíl od nositelů základních práv, kterým tato práva přiznávají určité benefity). Zda je to pouze veřejná moc (zejména samotný stát) nebo i jiné subjekty nedisponující veřejnou mocí (typicky jednotlivci či právnické osoby soukromého práva).

Pokud je vůbec možnost horizontálního působení uznávána, uvádí se nejčastěji dvě základní možnosti tohoto působení. Pokud jsou základní práva pojímána jako přímo závazná i pro soukromoprávní vztahy, mluví se o přímém horizontálním působení. Pokud je však základním právům přiznáno pouze působení vůči veřejnoprávním subjektům, mluví se o působení nepřímém (zprostředkovaném), neboť základní práva zejména ukládají povinnosti zákonodárci, aby jejich působení na soukromoprávní vztahy zajistil prostřednictvím jednoduchého práva, a dále i orgánům moci výkonné a soudní, které mají za povinnost základní práva zohledňovat při své veškeré činnosti, zejména při interpretaci a aplikaci práva.

* JUDr. Marek Ivičič, advokát, doktorand na Katedře ústavního práva a politologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

Samotné ústavní texty nám často explicitní odpověď nedávají. Česká Listina základních práv a svobod mlčí, přesto (jak bude ještě dále ukázáno) za určitých podmínek v Listině zakotvená práva působí horizontálně.

Explicitní úpravu obsahuje naopak například spolková ústava Německa – Grundgesetz z roku 1949 (dále jen „GG“), kde je v článku 1 odstavec 3 stanoveno, že základní práva váží zákonodárství, výkonnou moc a soudnictví jako bezprostředně platné právo.¹ S odkazem na toto ustanovení se základní práva pojímají v Německu jako působící v zásadě vertikálně. Vedle této obecné úpravy však GG obsahuje několik výjimek. Za nejvýznamnější a zcela zřejmou bývá označován článek 9 odstavec 3 věta druhá, podle které jsou (v souvislosti se zaručeným sdružovacím právem) ujednání, jež právo se sdružovat omezují nebo mu brání, neplatná.² Toto ustanovení je výslovně zaměřeno na omezující dohody, tedy soukromoprávní úkony, a tedy je možno toto ustanovení označit za přímo horizontálně působící.

Výslovně pak otázku případného horizontálního působení základních práv upravují z evropských států například ústavy Švýcarska, Estonska, Litvy, Slovinska, Španělska či Portugalska. Podle článku 35 odstavce 3 švýcarské spolkové ústavy z roku 1999 „*se úřady starají, aby se základní práva, pokud jsou k tomu vhodná, také uplatnila mezi soukromými osobami*“.³ Z této díkce by šlo dokonce dovodit, že horizontální působení má být spíše pravidlem než výjimkou. Ústava Estonska z roku 1992 stanoví v § 19 druhé větě, že „*Při uskutečňování svých práv a svobod a při plnění svých povinností musí každý respektovat práva a svobody druhých a brát na ně ohled, jakož i dodržovat zákon*“.⁴ Podobně zní článek 28 ústavy Litvy z roku 1992, podle kterého „*Nikdo nesmí při výkonu svých práv a využívání svých svobod porušovat ústavu a zákony republiky Litva, ani omezovat práva a svobody jiných*“.⁵ Obě ústavy pobalt-

ských republik tak výslovně obsahují pro jednotlivce zákaz jednání, jež porušuje základní práva ostatních. Lakonicky je povinnost dbát základních práv jednotlivci stanovena v ústavě Slovinska z roku 1991 (článek 15 třetí odstavec), podle kterého „*Práva a základní svobody člověka jsou omezeny pouze právy druhých v případech ústavou stanovených*“.⁶ Zcela jasně zní článek 18 první odstavec portugalské ústavy z roku 1976, podle kterého „*Ustanovení ústavy o právech, svobodách a zárukách jsou bezprostředně použitelná a zavazují veřejnoprávní i soukromoprávní instituce*“⁷, či článek 9 odstavec 1 ústavy Španělska z roku 1978: „*Občané a veřejná moc podléhají ústavě a ostatnímu právnímu řádu*“.⁸

I přes tato explicitně obsažená ústavní pravidla je třeba pamatovat v této souvislosti na skutečnost, že ústavy obsahují spíše než typické právní normy zejména právní principy a hodnoty, jež jsou navíc formulovány velmi obecně a často neúplně.⁹ Pouhý gramatický výklad není často zcela dostačující. Nelze se tedy divit, když teorie, příp. i soudní praxe v tom kterém státě i přes (zdánlivě) jednoznačné pravidlo o (přímé) horizontální aplikovatelnosti základních práv, vytvořila různé přístupy k této otázce a například diskutuje intenzitu působení základních práv rozdílně vůči veřejné moci v porovnání s působením vůči jednotlivcům, příp. toto působení vztahuje pouze na jednotlivce disponující určitým hospodářským či sociálním mocenským postavením.

interests of other people; znění v němčině: Bei der Ausübung seiner Rechte und beim Gebrauch seiner Freiheiten hat der Mensch die Verfassung und die Gesetze der Republik Litauen einzuhalten und darf die Rechte und Freiheiten anderer Menschen nicht einengen. (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁶ Znění v angličtině: Human rights and fundamental freedoms shall be limited only by the rights of others and in such cases as are provided by this Constitution (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁷ Znění v angličtině: The constitutional provisions relating to rights, freedoms, and safeguards are directly applicable and binding on public and private bodies; znění v němčině: Die Verfassungsbestimmungen über die Rechte, Freiheiten und Garantien finden unmittelbare Anwendung und binden die öffentlich-rechtlichen und privatrechtlichen Einrichtungen (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁸ Znění v angličtině: The citizens and public powers are subject to the Constitution and the legal order; znění v němčině: Die Bürger und die öffentliche Gewalt sind an die Verfassung und die übrige Rechtsordnung gebunden (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁹ Právní norma se v této souvislosti často charakterizuje aplikačním algoritmem „vše nebo nic“ – tedy norma se buď aplikuje zcela nebo vůbec, a to na rozdíl od právních principů (či zásad), u kterých je charakteristická metoda vzájemného poměrování, neboť mohou působit třeba protikladně.

¹ Die nachfolgenden Grundrechte binden Gesetzgebung, vollziehende Gewalt und Rechtsprechung als unmittelbar geltendes Recht. (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

² Abreden, die dieses Recht einschränken oder zu behindern suchen, sind nichtig, ... (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

³ Die Behörden sorgen dafür, dass die Grundrechte, soweit sie sich dazu eignen, auch unter Privaten wirksam werden. (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁴ Znění v angličtině: In exercising their rights and liberties and fulfilling their duties, everyone must respect and consider the rights and liberties of other persons and observe the law; znění v němčině: Jeder muß bei Wahrnehmung seiner Rechte und Freiheiten und in Erfüllung seiner Pflichten die Rechte und Freiheiten anderer Menschen achten und berücksichtigen sowie dem Gesetz folgen. (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

⁵ Znění v angličtině: While exercising their rights and freedoms, persons must observe the Constitution and the laws of the Republic of Lithuania, and must not impair the rights and

Pokud bychom se přenesli na půdu angloamerické právní kultury, pro Velkou Británii¹⁰ bylo dlouhou dobu typické, že zde neexistoval žádný explicitně formulovaný katalog ústavních práv v kontinentálním pojetí. Spoléhalo na zdrženlivost Parlamentu při přijímání zákonů omezujících svobodu jednotlivce a ochranu prostřednictvím common law. Jednotlivec mohl vše, dokud mu to nebylo výslovně zakázáno soudním rozhodnutím nebo zákonem. Ke změně došlo v roce 1998, kdy byl přijat Human Rights Act (v účinnost vstoupil dne 2. 10. 2000, dále jen „HRA“), kterým se staly součástí britského práva některé části Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách. Podle sekce 6 HRA jsou adresáty stanovených práv public authorities – ministerstva, správní úřady a také soukromé osoby, pokud vykonávají veřejné úkoly.

V USA¹¹ se vychází z filozofie klasického liberalismu, typické je striktní odlišení veřejné a soukromé sféry. Lidská práva mají za jediný účel chránit integritu soukromé sféry před zásahy státu. Jejich působením ve vztazích mezi soukromými osobami by naopak došlo k omezení soukromé sféry, což je chápáno jako negativní. Základní práva jsou tedy pojmána výlučně jako ochrana před zásahy státu. Literatura a právní praxe z uvedeného vyvodila, že se tyto garance uplatní pouze vůči jednání státu (state action). Výjimku tvoří 13. Dodatek Ústavy, podle kterého je zakázáno otroctví, nevolnictví jakož i nucená práce. Od počátku je přijímáno, že tyto zákazy působí i přímo vůči soukromým osobám.

3. Horizontální působení

Co se týče kontinentální Evropy, zde se i přes převahu tradičního pojetí, podle kterého základní práva zásadně váží pouze veřejnou moc, prosadil i jistý způsob působení těchto práv rovněž na vztahy horizontální. Přestože je zcela zřejmé, že původ tohoto přístupu je v Německu, začneme ukázkou z rozhodovací praxe Ústavního soudu České republiky.

Přes zcela jednoznačnou dikci článku 87 odst. 1 písm. d) Ústavy, podle kterého Ústavní soud rozhoduje o ústavní stížnosti výlučně proti pravomocnému rozhodnutí či jinému zásahu orgánu veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod, má poměrně významná část věcí projednávaných Ústavním soudem svůj základ v ryze soukromoprávních vztazích a Ústavní soud se tak z pohledu základních práv vyjadřuje i k otázkám ryze soukromoprávního charakteru.

Součástí (či lépe řečeno předběžnou otázkou) bývá stanovisko Ústavního soudu, zda je vůbec oprávněn se k těmto otázkám vyjadřovat.

Uvedený přístup lze ilustrovat na několika rozhodnutích. V souvislosti s ústavní stížností týkající se údajného porušení vlastnického práva dle článku 11 Listiny Ústavní soud uvedl, že „Listina garantuje základní práva, která představují subjektivní veřejná práva. Základní práva ze své podstaty působí přímo mezi jednotlivcem a státem. V některých případech ovšem působí základní práva tak, že jednoduchým právem „prozařují“. Tak je tomu ve vztazích horizontálních, tedy ve vztazích, které nejsou založeny na nadřízenosti a podřízenosti, tj. ve vztazích, v nichž jsou si jejich účastníci rovni (...). Garance vlastnického práva podle čl. 11 Listiny se sice bezprostředně týká toliko vztahu mezi jednotlivcem a státem, avšak kromě toho, že tato ustanovení zajišťují povinnost veřejné moci jednat tak, aby do vlastnického práva jednotlivce sama nezasahovala, zavazují veřejnou moc, aby vlastníkovvi poskytla ochranu v případě, kdy by jeho vlastnické právo bylo rušeno či omezováno ze strany třetích subjektů (...). Vlastnické právo, jak je garantováno citovanými ustanoveními, tedy není pouze ochranou před zásahy ze strany veřejné moci (status negativus), nýbrž zakotvuje i nárok na určité pozitivní plnění (zejména ochranu) ze strany státu (status positivus).“¹²

Podobně lze uvést o něco starší rozhodnutí, podle kterého „Ne vždy jsou všechna základní práva přímo vykonatelná a působí vůči jednotlivci bezprostředně. V některých případech působí pouze zprostředkovaně skrze jednotlivé normy jednoduchého práva tak, že jednoduchým právem „prozařují“. Tak je tomu ve vztazích horizontálních, tedy ve vztazích, které nejsou založeny na nadřízenosti a podřízenosti, tj. ve vztazích, v nichž jsou si jejich účastníci rovni. Proto při výkladu či aplikaci jednoduchého práva na takové vztahy jsou soudy povinny toto prozařování pečlivě vážít a brát v potaz tak, aby současně dostály své povinnosti poskytovat ochranu jak právům v rovině jednoduchého práva, tak právům základním.“¹³

Z bližšího rozboru uvedených částí odůvodnění tedy zcela jasně vyplývá pojetí, podle kterého jsou základní práva především práva regulující vztahy mezi jednotlivci a veřejnou mocí (působí tedy ve vertikálních vztazích). Vedle tohoto primárního způsobu působení základní práva také působí na vztahy, ve kterých jsou zúčastněné subjekty v právně rovném postavení, a to tím způsobem, že jednoduché soukromé právo „prozařují“. Jinými slovy to znamená, že toto jednoduché prá-

¹⁰ Viz Hofmeister, H.: Die Horizontalwirkung der Konventionsrechte nach dem Human Rights Act, Dissertation, Juristische Fakultät der Universität Regensburg.

¹¹ Viz např. Hofmeister, H.: Die Horizontalwirkung der Konventionsrechte nach dem Human Rights Act, Dissertation, Juristische Fakultät der Universität Regensburg, str. 57-68.

¹² Nález sp. zn. IV. ÚS 1735/07 ze dne 21. 10. 2008.

¹³ Nález sp. zn. I. ÚS 185/04 ze dne 14. července 2004.

vo, např. občanský zákoník, musí být vykládán a aplikován ústavně konformním způsobem (zejména konformně se základními právy). Tento přístup vychází z pojetí, podle kterého představují v ústavě zakotvená základní práva nejen veřejná subjektivní práva, ale rovněž je do těchto ustanovení, jež mají většinou povahu právních principů, vtělen konsenzus společnosti ohledně nejdůležitějších sdílených hodnot. Z této objektivní skutečnosti pak vyplývá oprávněný požadavek na soulad veškerého práva (tedy i soukromého) s těmito hodnotami.

Uvedené však podle Ústavního soudu nic nemění na tom, že adresátem základních práv je pouze veřejná moc a nikoliv osoby touto veřejnou mocí nedisponující. Jednotlivci se tedy základních práv nemohou domáhat vůči sobě navzájem přímo, nýbrž výlučně vůči veřejné moci. Prozařování základních práv do práva soukromého je tak realizováno prostřednictvím subjektů veřejné moci (zejména obecných soudů), když jim základní práva stanoví povinnost zajistit v soukromoprávních vztazích respektování základních práv zejména tím, že soukromé právo bude interpretováno a aplikováno ústavně konformním způsobem.

Jak již bylo uvedeno, zřejmou inspirací tohoto přístupu je dlouhodobá rozhodovací praxe německého spolkového ústavního soudu. V Německu převládlo v otázce horizontálního působení základních práv a svobod tzv. nepřímé horizontální působení (indirekte, mittelbare Horizontalwirkung¹⁴), jehož základní body jsou obsaženy v dnes již klasickém rozhodnutí prvního (1.) senátu Spolkového ústavního soudu Spolkové republiky Německo ze dne 15. 1. 1958, známém pod názvem *Lüth Urteil*¹⁴, ze kterého je možno uvést následující:¹⁵

„Bez pochybností jsou základní práva v první řadě určena k zajištění svobodné sféry jednotlivce před zásahy veřejné moci; jsou to obranná práva občana proti státu.(...) Rovněž správné ale je, že Základní zákon, který nechce být pouze hodnotově neutrálním souborem norem, ve své části týkající se základních práv stanovil také objektivní řád hodnot a že právě v tom vyjádřil principiální posílení významu základních práv. Tento hodnotový systém, který svůj středobod nachází ve svobodě se rozvíjející osobnosti a její důstojnosti, musí jako ústavněprávní základní rozhodnutí platit pro všechna odvětví práva; zákonodárství, správa a soudnictví z něj přijímají směrnice a impulsy. Takto ovlivňuje samozřejmě také občanské právo; žádný občansko-právní předpis nesmí být s ním v rozporu, každý musí být v jeho duchu vykládán. Právní obsah základních práv jako objektivních norem se v soukromém právu

rozvíjí prostřednictvím média – předpisů, jež tuto oblast práva bezprostředně ovládají. Jako musí být nové právo v souladu s hodnotovým systémem základních práv, tak na něj musí být i staré právo obsahově upraveno.(...) Soudce je tak z důvodu ústavního příkazu povinen zkoumat, zda jím aplikované materiální civilněprávní předpisy jsou ovlivněny základními právy v popsaném smyslu; pokud ano, tak je povinen brát v úvahu při výkladu a aplikaci těchto předpisů uvedené modifikace soukromého práva. Toto je smysl vázanosti také civilněprávního soudce také základními právy (článek 1 odstavec 3 Základního zákona). Pokud toto měřítko opomene a jeho rozsudek tak spočívá na opomenutí tohoto vlivu základních práv na normy civilního práva, proviní se nejen proti objektivnímu ústavnímu právu, ve kterém popřel obsah základní právní normy, ale porušil jako nositel veřejné moci tímto rozsudkem základní právo, na jehož dodržování má občan ústavněprávní nárok rovněž vůči soudní moci.“

K tomuto pojetí je možno odkázat na shora uvedený komentář k praxi českého Ústavního soudu, které lze rovněž považovat za nepřímé působení, jež vyžaduje jednoduché právo k tomu, aby se základní práva dostala k regulaci právních vztahů mezi soukromými osobami.

Pokud se podíváme na sousední Rakousko¹⁶, je zde rovněž pro problematiku platnosti základních práv v soukromoprávních vztazích užíván pojem „*Drittwirkung*“ nebo pojem „*Horizontalwirkung*“. Ústavně explicitně je horizontální působení nařízeno pro základní právo na ochranu dat (§ 1 odstavec 5 zákona na ochranu osobních údajů z roku 2000 – *Datenschutzgesetz*). Práva zakotvená v Evropské úmluvě na ochranu lidských práv také nejsou v Rakousku vykládána pouze jako proti státu zaměřená ochranná práva, nýbrž také jako povinnosti státu chránit zaručené svobody proti všem možným zásahům ze strany státu, společnosti nebo soukromých osob. Podobně jako ve většině států Evropy, obecné explicitní obecné pravidlo právní řád neobsahuje. Teoreticky i prakticky panující pojetí je založeno na obsahu a zaměření základních práv a odvozuje z jejich struktury jako hodnotového zakotvení nepřímou platnost pro soukromé právní vztahy. Základními prostředky pro působení základních práv tak jsou generální klauzule soukromého práva.

Jako státy, kde je na horizontální působení základních práv kladen poměrně velký důraz, se uvádějí státy se španělským vlivem.

Ve Španělsku je většina právních teoretiků pro působení základních práv ve vztazích soukromého práva, neboť charakter základních práv se mění dle aktuálního politického a společenského kontextu. Zastánci přímého

¹⁴ Text dostupný např. na <http://www.servat.unibe.ch/law/dfir/bv007198.html> (prohlíženo dne 5. 9. 2009).

¹⁵ Dle překladu autora.

¹⁶ Např. Pernthaler, P.: *Österreichisches Bundesstaatsrecht, Lehr- und Handbuch*, Verlag Österreich GmbH, Wien, 2004.

horizontálního působení argumentují článkem 9 odst. 1 (uvedeno shora), podle kterého jsou občané a veřejná moc vázání ústavou a právním řádem.¹⁷ Podle tamnější teorie však ani toto výslovné ustavení neznamená, že by nebyl rozdíl mezi vázaností veřejné moci a jednotlivce. Pro subjekt soukromého práva vyplývá obecná negativní povinnost nechovat se v rozporu s ústavou. Veřejné moci se však mimoto připisuje i pozitivní povinnost plnit své veškeré úkoly v souladu s ústavou.¹⁸ Odpůrci tohoto přístupu odkazují na článek 53 odstavce 1 věta první Ústavy, podle které práva a svobody zavazují pouze veřejnou moc.¹⁹ I přes uvedená ústavněprávní pravidla panuje shoda v tom, že je třeba hledat uplatnění základních práv ve strukturální rozdílnosti jednotlivých základních práv a jejich specifických vlastnostech. Existují tedy základní práva, která bez diskuze působí horizontálně, jiná jsou z tohoto působení zcela zřejmě vyloučena, a ohledně ostatních zůstává tato otázka otevřena. Jsou zde zastánci přímého i nepřímého působení.

Španělský ústavní soud nedrží nějaké jednotné a jasné stanovisko. Přesto je horizontální působení v některých vztazích implicitně uznáno. Tak například v rozhodnutí STC 198/2004 z 15. 11. 2004, které se týkalo stížnosti proti výpovědi z pracovního poměru, rozhodl o neústavnosti učiněné výpovědi ze strany zaměstnavatele. Zrušil tedy napadné rozhodnutí obecného soudu a dalším výrokem dokonce prohlásil neplatnost výpovědi. Rozhodl tak nepochybně o soukromoprávní otázce.

Portugalská ústava z roku 1976 obsahuje rozsáhlý katalog základních práv (část I ústavy), který je rozdělen na Obecné zásady (Titul I), Práva, svobody a záruky (Titul II), Hospodářská, sociální a kulturní práva a povinnosti (Titul III). Horizontální působení se spojuje zejména s právy zařazenými pod část „Práva, svobody a záruky“, neboť podle čl. 18 odstavec 1 jsou ustanovení ústavy o právech, svobodách a zárukách bezprostředně použitelná a zavazují veřejnoprávní i soukromoprávní instituce. Navzdory jednoznačnému znění, probíhá diskuse a doktrína nevychází z bezpodmínečného horizontálního působení. Ústava neříká nic o způsobu

vázanosti soukromých osob. Přitom není jasné, zda se část věty týkající se přímé aplikovatelnosti a závaznosti týká také soukromých osob nebo pouze veřejné moci. Další otázkou může být, zda tato vázanost je stejné intenzity, či zda pod užitým pojmem soukromoprávní subjektu je třeba rozumět všechny soukromoprávní subjekty nebo pouze nositele hospodářské či společenské mocenské pozice.²⁰

Z dalších států španělského (či portugalského) vlivu lze uvést Kolumbii²¹, kde tamní ústavní soud omezuje působení základních práv na následující případy: (i) výkon veřejných úkolů soukromými osobami, (ii) soukromé ovlivňování veřejných zájmů, (iii) pokud není mezi porušitelem a poškozeným rovný vztah nebo je dána situace bezbrannosti. V roce 1996 ústavní soud přijal k přezkumu smlouvu o zdravotním připojištění (v rámci privatizace tohoto odvětví) a zabýval se otázkou, zda lze platně sjednat ve smlouvě s pojištěncem lhůtu, během které by pojišťovna nebyla povinna hradit náklady zdravotní péče. Základem rozhodnutí (o neplatnosti tohoto ujednání) byla skutečnost nerovného rozdělení moci, což vedlo k omezení možnosti jednání slabší strany (pojištěnce).

Brazílská ústava z roku 1988, její článek 5 § 1, stanoví přímou závaznost základních práv²². Podle převažujícího mínění to má za důsledek přímou účinnost a závaznost pro všechny státní orgány ke konkretizaci a záručení co možná největší efektivity a ochrany funkce základních práv. Tato povinnost zajišťuje účinnost základních práv ve všech oblastech právního řádu a všech oblastech života. To vede k převládajícímu mínění, že příkaz k přímé aplikaci základních práv zahrnuje také přímou účinnost v soukromoprávním životě. Teorie přímého působení na soukromé právo se v Brazílii prosadila. Pro se vyslovil rovněž Supremo Tribunal Federal. Toto působení však nemá absolutní charakter, naopak nespornou je nutnost rozdílného řešení, neboť se u základních práv jedná o rozdílné normy s ohledem na oblast ochrany a strukturu normy.

Pokud se opět přesuneme do angloamerického prostředí, pro řešení probírané problematiky je významný

¹⁷ Znění v angličtině: The citizens and public powers are subject to the Constitution and the legal order; znění v němčině: Die Bürger und die öffentliche Gewalt sind an die Verfassung und die übrige Rechtsordnung gebunden (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

¹⁸ Ubillós, J.M.B.: Die Einwirkung der Grundrechte auf das spanische Privatrecht, in: Neuner, J.(ed.): Grundrechte und Privatrecht aus rechtsvergleichender Sicht, Mohr Siebeck Tübingen, str. 131 a násl.

¹⁹ Znění v anličtině: The rights and liberties recognized in the second chapter of the present Title are binding on all public authorities; znění v němčině: Die in Kapitel 2 dieses Titels anerkannten Rechte und Freiheiten binden die öffentliche Gewalt (dostupné na www.verfassungen.de – prohlíženo dne 26. 7. 2009).

²⁰ Pinto, P. M.: Die Einwirkung der Grundrechte auf das portugiesische Privatrecht, in: Neuner, J. (ed.): Grundrechte und Privatrecht aus rechtsvergleichender Sicht, Mohr Siebeck Tübingen, str. 107.

²¹ Fröhlich, A.: Sind Privatpersonen an die Menschenrechte gebunden? Vergleich der Verfassungsrechtsprechung in Deutschland, USA und Kolumbien zur Grundrechtseinwirkung im Privatrecht, Nürnberger Menschenrechtzentrum, <http://www.menschenrechte.org/beitraege/menschenrechte/Grundrechtund-Grundpflicht.pdf>.

²² „All persons are equal before the law, without any distinction whatsoever, and Brazilians and foreigners resident in Brazil are assured of inviolability of the right of life, liberty, equality, security, and property, on the following terms:“

článek 6 HRA²³, podle kterého musí být činnost zejména soudů konformní s inkorporovanými právy Úmluvy. S ohledem na převratnou změnu, spočívající v přijetí HRA, dosud ve Velké Británii nelze hovořit o nějaké ustálené praxi v pojednávané otázce.²⁴ S ohledem na to, že byl do práva Velké Británie včleněn kontinentálně evropský prvek, lze očekávat spíše inspiraci z kontinentu.

Ohledně pojednávaného tématu v USA se jako první rozhodnutí uvádí *Shelley v. Kraemer* z roku 1948²⁵. Federální nejvyšší soud (US Supreme Court) se musel poprvé vyjádřit k otázce, zda soudnímu prosazení soukromoprávní dohody, která směřuje k vyloučení vlastnického práva z důvodu rasy či barvy pleti (je tedy zcela zřejmě diskriminační), brání 14. dodatek Ústavy USA (dále jen „Dodatek“)²⁶. Stěžovatelé (Afroameričané) u federálního nejvyššího soudu brojili proti rozhodnutí nižšího soudu, který uznal za platnou a vymahatelnou omezující dohodu (restrictive covenants) vlastníků nemovitostí v určité oblasti, která nedovolovala nabýt vlastnictví či jiné užívací právo k vymezeným nemovitostem osobám s jinou než bílou barvou pleti. Tímto soudním rozhodnutím tak mělo podle nich dojít k porušení jejich práv zaručených Dodatkem. Soud nejprve odkázal na letitou praxi, podle které od rozhodnutí Civil Rights Cases z roku 1883 je zastáváno stanovisko, že jednání zakázané Dodatkem je pouze takové jednání, které lze připisovat státu (je zde tedy požadavek na existenci state action). Uvedený Dodatek tedy nebrání výlučně soukromému chování, jakkoli diskriminujícímu či nespravedlivému. Dohoda soukromých osob tak sama o sobě nemůže být považována za porušení práv zaručených Dodatkem. Pokud je tato dohoda respektována dobrovolně, není dáno jednání státu a nemůže být porušeno žádné ustanovení Dodatku. V tomto případě však bylo splnění dohody prosazeno jejím soudním výkonem. Dle soudu je zde tedy dáno jednání státu ve smyslu Dodatku, kterým byla zaručena práva porušena.

Zjednodušeně lze tedy říci, že v USA²⁷ se uplatňuje pouze vertikální působení ústavně garantovaných práv. Nutným předpokladem jejich uplatnění je existence

²³ It is unlawful for a public authority to act in a way which is incompatible with a Convention right.

²⁴ Viz Hofmeister, H.: Die Horizontalwirkung der Konventionsrechte nach dem Human Rights Act, Dissertation, Juristische Fakultät der Universität Regensburg, str. 99 a násl.

²⁵ Např. v Sajó, A., Uitz, R. (ed.): The Constitution in Private Relations: Expanding Constitutionalism, Eleven International Publishing, 2005, str. 289-292.

²⁶ Zejména část jeho 1. sekce: nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.

²⁷ Hofmeister, H.: Die Horizontalwirkung der Konventionsrechte nach dem Human Rights Act, Dissertation, Juristische Fakultät der Universität Regensburg, str. 57-68.

jednání státu (state action). Pokud je toto dáno, práva se aplikují jako bezprostředně platné právo. Co se týče aplikace těchto práv na soukromoprávní vztahy, to je z podstaty věci na základě uvedeného požadavku state action vyloučeno. Jak už to ale v právu bývá obvyklé, i z tohoto striktního pravidla existují výjimky. Jsou to situace, kdy se jednání soukromé osoby považuje za jednání státu, nebo lze toto jednání státu přičítat.

Během doby se v rozhodovací činnosti začalo rozlišovat několik typických případů, kdy je dáno v soukromoprávních vztazích state action. V prvé řadě je o případy „public funktion“, ve kterých se zkoumá, zda příslušný akt obsahově odpovídá výkonu nějaké státní funkce. Příkladem může být společnost, která zřídila a spravuje tzv. company towns podle komunálních kompetencí. Za rozporný s ústavou byl například shledán zákaz šířit v takovém městě náboženské letáky. Další případy postihují jednání soukromých osob, které je podporováno ze strany státu nebo je s ním alespoň dostatečně úzce spojené. Konečně poslední typický případ vychází ze shora uvedeného případu *Shelley v. Kraemer*, kdy se jedná o státní prosazení soukromé pozice, kterou by státní orgány ve vlastní režii nemohly provést, neboť odporuje ústavnímu zakazu. V rozhodnutí soudu je spatřováno state action.

Posledně uvedený typ se dle použité konstrukce zdá být obdobný evropskému nepřímému působení, kdy je vyžadováno zprostředkování subjektem s veřejnou mocí. K uvedenému lze však vznést námitku ohledně rovnosti v právech. Mezi účastníky by totiž platilo jiné právo v případě, kdy například smlouva bude respektována dobrovolně, a jiné v situaci, kdy bude její splnění prosazováno prostřednictvím veřejné moci (zejména u soudu).

Jinak bývá všeobecně zastáván názor, že přes velkou kazuistiku rozhodovací praxe US Supreme Court v této otázce nelze vysledovat nějaký jednotný koncept rozhodování.

Jako stát na pomezí obou hlavních právních systémů lze uvést Jižní Afriku²⁸. Původně zde byl recipován ustavní systém Velké Británie včetně jeho zásady suverenity parlamentu. Jelikož však zde parlament reprezentoval pouze bílou menšinu obyvatel, chyběla zde legitimize k „všemocnosti“ tohoto orgánu. Jelikož mělo volební právo pouze obyvatelstvo bílé pleti, stal se parlament spíše garantem nadvlády této menšiny než důsledně ochrany základních práv.

²⁸ Hofmeister, H.: Die Horizontalwirkung der Konventionsrechte nach dem Human Rights Act, Dissertation, Juristische Fakultät der Universität Regensburg, str. 69-90.

Za první z hlediska obsahu skutečnou ústavu lze považovat tzv. přechodnou ústavu, která vstoupila v platnost v roce 1994 a která byla výsledkem jednání mezi vládou a zástupci černošských skupin trvajících od roku 1991 (týkala se období před prvními demokratickými volbami a do vyhlášení konečné ústavy Ústavodárným shromážděním, které bylo zvoleno v těchto volbách). Konečná (současně platná) ústava byla přijata v roce 1997.

Na základě článku 7 přechodné ústavy²⁹ vázala základní práva zákonodárné a výkonné orgány na všech úrovních (ne tedy obecné soudy) a dále měla být základní práva aplikována na veškeré právo. Článek 35 odstavec 3 pak zakotvil interpretační pravidlo, podle kterého bylo povinností soudu při interpretaci práva zohledňovat základní práva³⁰. Na uvedené pravidlo se dá nahlížet jako na konstitucionalizaci teorie nepřímého působení, neboť vede při svém výkladu k účinku prozařování hodnot zakotvených v základních právech do soukromého práva, a tedy v podstatě přebírá německý vzor. Ústavní soud však svojí většinou dovedl (v případě *Du Plessis v. Klerk*, 1996), že základní práva se aplikují na všechny formy práva pouze v případě, že je dána „state action“ nebo je stát jednou ze stran sporu.

Sporné otázky byly následně vyřešeny přijetím konečné ústavy, když podle článku 8 se základní práva stala závaznými i pro soudnictví³¹. Fyzické a právnické osoby jsou vázány základními právy tehdy, pokud je příslušné základní právo v daném případě aplikovatelné³². Výslovně je tak stanoveno horizontální působení, a to spíše přímé. Ustanovení článku 8 odstavce 3 však přímé působení modifikuje³³. V případech přímého působení přichází v úvahu regulace prostřednictvím

common law jako média horizontálního působení. Pokud nelze existující konflikt vyřešit podle existující úpravy je soud povinen vytvořit příslušné pravidlo common law. Výsledkem je nová forma mezi přímým a nepřímým působením. Přímé působení tak obsahuje element nepřímého působení.

V Jižní Africe tak mají základní práva podobně jako v Německu dvojí charakter. Jsou pojímána jako subjektivní ochranná práva proti státu, ale také objektivně právní dimenze (ústavně zakotvená základní rozhodnutí, do nichž jsou vtištěny všeobecně platné hodnoty).

4. Shrnutí

Jak vyplynulo ze shora uvedených příkladů zejména z rozhodovací praxe, pro zodpovězení otázky ohledně horizontálního působení je zásadní samo pojetí základních práv. V Německu a v zemích ovlivněných německým přístupem mají základní práva dvojí charakter. Jsou to zejména subjektivní veřejná práva zaměřená na ochranu proti státu. Zároveň jde ale také o objektivní právní dimenzi – ústavně zakotvená základní rozhodnutí, do nichž jsou vtištěny všeobecně platné hodnoty, jež musí být respektována celým právním řádem. Ve Spojených státech převládá pojetí ryze obraných práv jednotlivce proti státu. Horizontální působení tak přichází v úvahu jedině prostřednictvím přičtení jednání jednotlivce k extenzivně vykládanému pojmu „state action“.

Nicméně, bez ohledu na shora uvedené rozdíly, lze konstatovat, že otázka po působení základních práv na soukromé právo nezní „zda ano či ne“, ale spíše „jakým způsobem“.

Summary

The article deals with the question whether fundamental rights and freedoms may influence civil law cases. There is no practically resolution of this problems in the Czech republic on theoretic level. Author is dealt with regulation of this problems in constitutions and court decisions in Czech republic, Germany, Switzerland, Estonia, Lithuania, Slovenia, Spain, Portugal, Great Britain, United States, Austria, Columbia, Brazil and South Africa. In countries belonging to European legal system is noticeable influence of Germany doctrine with concept of fundamental rights as objective values binding for whole legal order. Fundamental rights must be respected by all organs of public authority in their activity. In USA is necessary being state action for use fundamental rights in civil case.

²⁹ (1) This Chapter shall bind all legislative and executive organs of state at all levels of government. (2) This Chapter shall apply to all law in force ...

³⁰ In the interpretaion of any law and the application and development of the common law and customary law, a court shall have due regard to the spirit, purport and objects of the Chapter.

³¹ Čl. 8 odst. 1 - The Bill of Rights applies to all law, and binds the legislature, the exekutive, the judiciary and all organs of state.

³² Čl. 8 odst. 2 - A provision of the Bill of Rights binds a natural or juristic person, if and to the extent that, it is applicable, taking into account the nature of the right und the nature of any duty imposed by the right.

³³ Čl. 8 odst. 3 - When applying a provision of the Bill of Rights to a natural or juristic person in terms of subsection (2), a court –

(a) in order to give effect to a right in the Bill, must apply, or if necessary develop, the common law to the extent that legislation does not give effect to that right; and

(b) may develop rules of the common law to limit the right, provided that the limitation is in accordance with section 36(1).